

Vraag zoekt aanbod: (te verwachten) discrepanties op de arbeidsmarkt

Ontwikkelingen in arbeidsvraag en -aanbod zijn van invloed op het globale krapteniveau en het ontstaan van knelpunten op de arbeidsmarkt. Zuiver kwantitatief bekeken, wordt de globale arbeidsmarkt krapte groter bij een stijgende arbeidsvraag en/of een dalende arbeidsreserve. Daarnaast kunnen knelpunten of mismatches ook ontstaan indien de werkzoekendenpopulatie en de beschikbare jobs verschillen in termen van kwalificaties en (gewenste) baankenmerken. Deze aspecten kwamen uitgebreid aan bod in het vorige artikel waarin we de krapte en knelpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt ontrafelden (Herremans et al., 2011). In deze bijdrage staan we stil bij een aantal omgevingsfactoren die de ontwikkelingen langs vraag- en aanbodzijde mee sturen en zo van invloed zijn op de toename/afname van discrepanties tussen vraag en aanbod. We bekijken achtereenvolgens de conjunctuur, de demografische trends, de arbeidsdeelname van kansengroepen, de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt, en de te verwachten trends in competentiebehoeften en opleidingsniveaus.

It's (more than) the economy...

De economische groei en conjunctuur zijn vaak richtinggevend voor de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Zo merken we vandaag dat in lijn met het economisch herstel ook de jobcreatie weer op gang komt en de arbeidsreserve opnieuw begint te dalen (Herremans et al., 2010). Bij een aanhoudend gunstige conjunctuur zal deze combinatie leiden tot toenemende arbeidsmarkt krapte.

In figuur 1 combineren we de jaargroei van het bruto binnenlands product (balkjes) met de

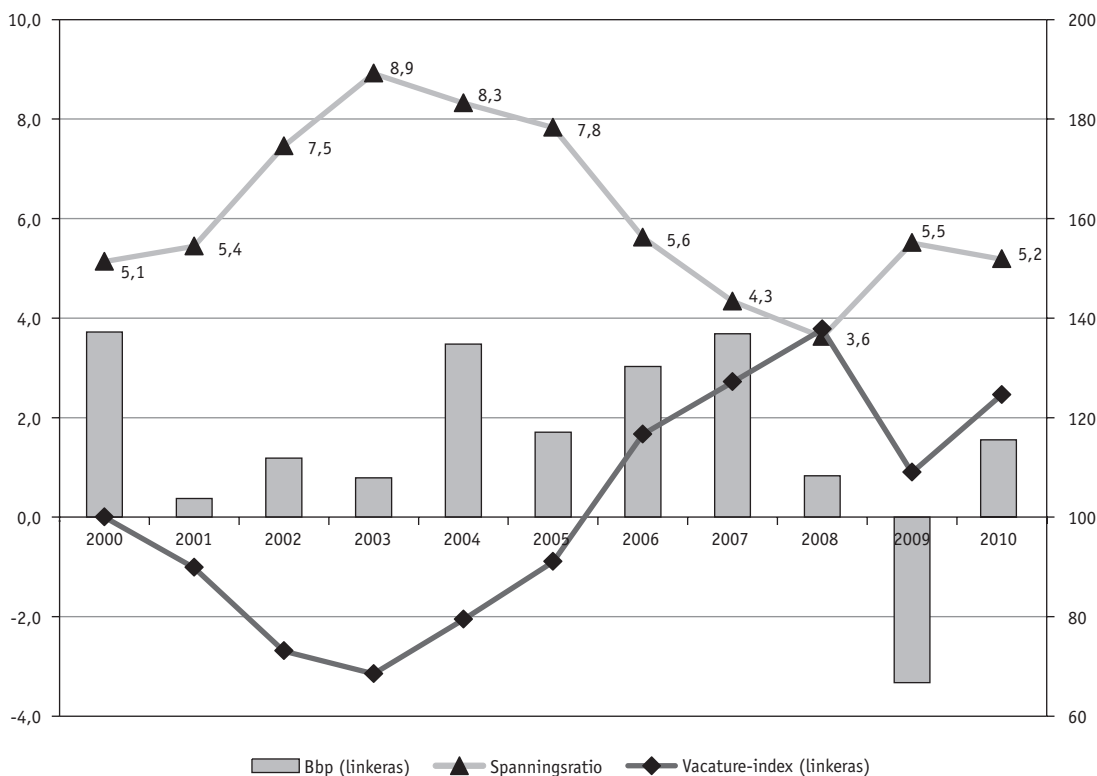
spanningsratio en met een index van het aantal openstaande VDAB-vacatures (met het jaar 2000 als referentie = index 100). Hieruit blijkt dat de trends op de vacaturemarkt duidelijk gerelateerd zijn aan de conjunctuurcycli. Tijdens de conjunctuurvertraging in de periode 2001-2003 daalde het aantal openstaande VDAB-vacatures tot index 69. Met andere woorden, tegenover 100 vacatures in 2000 stonden in 2003 nog slechts 69 vacatures open. Tegelijkertijd steeg de spanningsratio van 5,1 tot 8,9 niet werkende werkzoekenden (nwwz) per openstaande VDAB-vacature, wat duidt op een meer ontspannen arbeidsmarkt.

Met het herstel van de economische groei sinds 2004, kende ook de vacaturemarkt een relance. Ge-

gereguleerd door vrij aanzienlijke economische groeicijfers, steeg ook het aantal vacatures zeer fors tot index 138 in 2008. Tegelijkertijd bereikte ook het globale krapteniveau een 'hoogtepunt', wat af te lezen valt uit de zeer lage spanningsratio van 3,6 nwwz per openstaande VDAB-vacature. Het crisisjaar 2009 zorgde opnieuw voor enige verkoeling met een terugval in de jobcreatie en in de krapte. Toch bleef de impact van de recessie op de vacaturemarkt zeer klein in verhouding tot de diepgang van de economische krimp in 2009 (bbp -3,3%). Bovendien bleek een matige economische groei van +1,6% in 2010 al ruim voldoende om de motor van de vacaturemarkt weer op gang te trekken.

Figuur 1.

Jaargroei van het bruto-binnenlands product, evolutie van de vacature-index en van de spanningsratio (Vlaams Gewest; 2000-2010)

Bron: VDAB, Hermreg (Bewerking Steunpunt WSE)

De Vlaamse vacaturemarkt heeft zich dan ook vrij onafhankelijk van de conjunctuur weten te herpakken. Andere elementen, zoals de vergrijzing en het structurele karakter van heel wat knelpuntberoepen, hebben de relance wellicht bespoedigd.

Aflossing van de wacht!

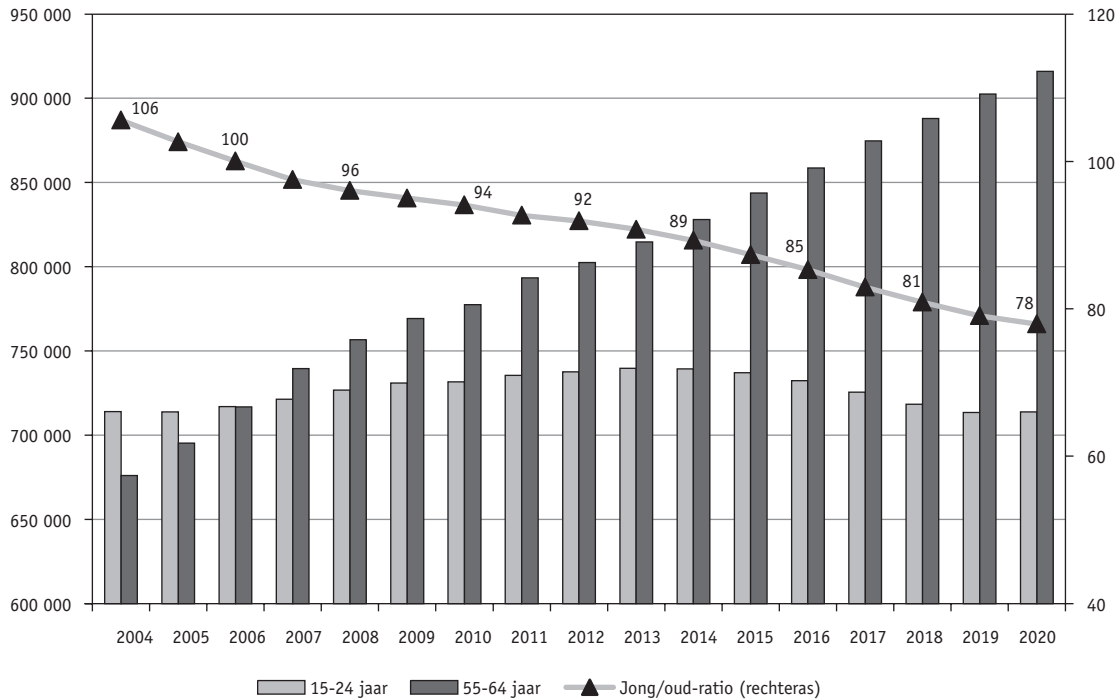
Naast de conjunctuur is er ook een belangrijke demografische factor die de aansluiting tussen vraag en aanbod beïnvloedt. In figuur 2 gaan we na in welke mate en met welke snelheid de vergrijzing en ontgroening zich aandienen en op die manier de afstemming tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt onder druk zetten (zie ook Sels et al., 2008). Hiervoor maken we gebruik van de bevolkingsvooruitzichten zoals gepubliceerd in 2008 door het Federale Planbureau. De voorbije jaren

steeg het aantal jongeren in Vlaanderen gestaag van 714 000 15-24-jarigen in 2004 tot 732 000 in 2010 (+ 2,5%). In diezelfde periode was de stijging bij de 55-plussers echter veel forser. Het aantal 55-64-jarigen steeg van 676 000 tot 778 000, een groei van maar liefst 15%.

Vandaag tellen we dan ook meer 55-plussers dan jongeren in de bevolking op arbeidsleeftijd. Figuur 2 toont aan dat het jaar 2006 een keerpunt inluidde. Voor het eerst was de jong/oud-ratio gelijk aan 100 wat betekent dat er evenveel 55-64-jarigen als 15-24-jarigen in de Vlaamse bevolking waren (telkens 717 000 inwoners). Tegen 2010 was deze ratio al gedaald tot 94, per 100 ouderen (55-64 jaar) tellen we nog 94 jongeren (15-24 jaar). De jong/oud-ratio is de voorbije jaren stelselmatig kleiner geworden en zal naar verwachting ook de komende jaren verder dalen. Tegen 2020 zouden er per

Figuur 2.

Evolutie en prognose van het aantal 15-24-jarigen, het aantal 55-64-jarigen en van de jong/oud ratio (Vlaams Gewest; 2004-2020)

Noot: *Waarnemingen voor 2004-2009 op basis van EAK, prognoses voor 2010-2020 op basis van bevolkingsvooruitzichten 2007-2060.

Bron: Federaal Planbureau, FOD Economie – Algemene Directie Statistiek (Bewerking Steunpunt WSE)

100 55-plussers nog slechts 78 jongeren zijn in de bevolking op arbeidseleeftijd. Op die manier wordt de groep jongeren die zich potentieel aandient op de arbeidsmarkt gaandeweg kleiner in verhouding tot de groep die de pensioenleeftijd bereikt.

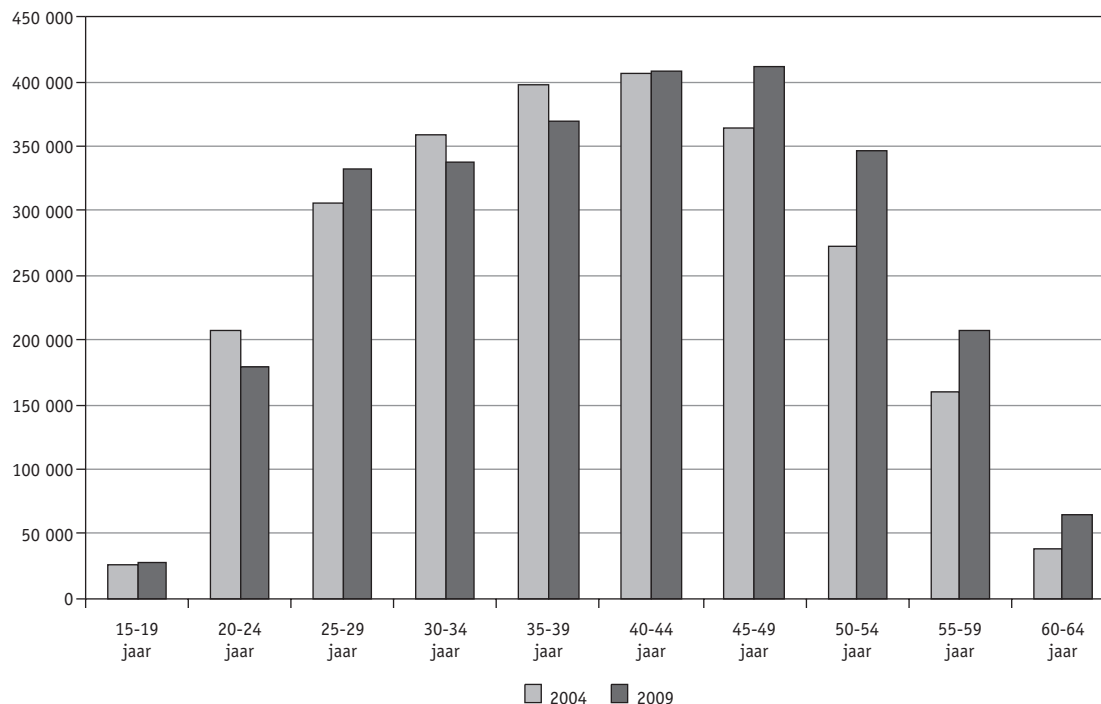
Bovendien zal dit proces van relatieve veroudering op zeer korte termijn ook gepaard gaan met een effectieve daling van het aantal 15-24-jarigen. In 2013 zal het aantal jongeren tussen 15 en 24 jaar een hoogtepunt bereiken (met 740 000), om dan vanaf 2014 voor het eerst te dalen. Deze daling zal zich naar verwachting jaar na jaar verderzetten om in 2020 te eindigen met 714 000 jongeren, exact evenveel als 15 jaar eerder. Tegen 2020 zal het aantal jongeren (15-24 jaar) met 2,4% gedaald zijn ten opzichte van 2010, terwijl het aantal 55-64-jarigen in diezelfde periode zal toenemen met 18%. Enerzijds brengt deze vergrijzing de natuurlijke uitstroom van

werknemers in een stroomversnelling (zie verder). Anderzijds gaat de ontgroening gepaard met een effectieve daling van de potentiële instroom van jongeren op de arbeidsmarkt. Bovendien is naast de feitelijke ontgroening ook de geleidelijke daling van de jongerenwerkzaamheid een aandachtspunt. Met deze combinatie van toenemende vervangingsvraag en afkalvende instroom wordt de aansluiting tussen arbeidsvraag en -aanbod de komende jaren danig op de proef gesteld.

In figuur 3 draaien we het vizier naar de werkende populatie. De relatieve veroudering van de bevolking op arbeidseleeftijd manifesteert zich logischerwijze ook in het demografische profiel van de werkenden. Tussen 2004 en 2009 zien we een sterke toename van het aantal werkenden in de leeftijdsclassen boven 45 jaar. De grootste toename tekenen we op bij de 50-54-jarigen, waar er op vijf jaar

Figuur 3.

Evolutie van het totaal aantal werkenden per leeftijd (Vlaams Gewest; 2004 en 2009)

Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek – EAK (Bewerking Steunpunt WSE)

tijd 72 000 personen bijkwamen (+ 26,4%). Relatief gezien wordt de toename echter sterker naarmate de leeftijd stijgt. De groep 55-59-jarigen steeg op vijf jaar tijd met + 30%, van 161 000 werkenden in 2004 tot 209 000 in 2009. De groep werkende 60-64-jarige bleef weliswaar heel klein, maar nam in omvang toe met liefst 71% (van 38 000 tot 66 000).

Deze groeicijfers geven aan dat de vergrijzing van de bevolking wel degelijk resulteert in een grotere arbeidsmarktparticipatie van ouderen. Aan deze evolutie zijn echter ook risico's verbonden omdat ze impliceert dat de komende jaren een zeer omvangrijke groep werknemers de arbeidsmarkt zal verlaten. Door cohortes op te volgen krijgen we een zicht op deze uitstroombol. We illustreren dit met een voorbeeld. In 2004 waren 161 000 55-59-jarigen aan het werk. Vijf jaar later, in 2009, blijkt dat van deze cohorte nog 66 000 werkenden overblijven, zij hebben intussen de leeftijd van 60-64 jaar bereikt. Dit betekent per saldo dat 95 000 van de oorspronkelijke 161 000 werkenden de arbeidsmarkt

verlaten hebben tussen 2004 en 2009, wat neerkomt op een uitstroombol van 59%. Door deze uitstroombol van de verschillende leeftijdscohortes te sommeren, bekomen we voor de periode '04-'09 een totale uitstroombol van 217 000 werkende 50-plussers (figuur 4).

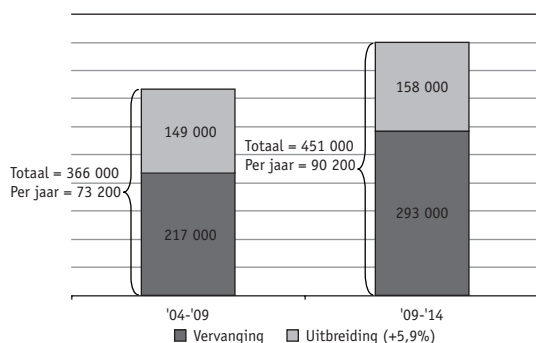
Doordat de totale groep van werkende 55-plussers intussen sterk toegenomen is (2009 ten opzichte van 2004), zal naar verwachting ook de totale uitstroombol fors oplopen in de volgende vijf jaar. Als we voor de periode '09-'14 uitgaan van dezelfde uitstroombolpercentages per leeftijdscohorte als tussen 2004 en 2009, dan zal de totale uitstroombol oplopen tot 293 000 werkende 50-plussers die de arbeidsmarkt verlaten (figuur 4). Op die manier zal de interne veroudering van de werkendenpopulatie zich tijdens de volgende vijf jaar vertalen in een sterke toename van het aantal vervangingsvacatures en zo de structurele knelpuntvacatures verder aanscherpen. Bovendien is dit een minimale inschatting van de totaal te verwachten arbeidsvraag. Deze 293 000

vervangingsvacatures zijn maar net voldoende om het huidige werkgelegenheidspeil aan te houden (= vervangingsvraag).

Bij een verdere uitbreiding van de werkgelegenheid kan het totaal aantal baanopeningen nog heel wat hoger oplopen. Tussen 2004 en 2009 groeide de totale tewerkstelling aan met 149 000 werkenden (figuur 4), en dit ondanks de erg moeilijke jaren 2008 en vooral 2009. Dit kwam overeen met een netto tewerkstellingsgroei van + 5,9%. Als we voor de periode '09-'14 uitgaan van eenzelfde tewerkstellingsgroei van + 5,9%, dan zouden er de volgende vijf jaar nog eens 158 000 werkenden bijkomen. Indien we deze uitbreidingsvraag (158 000) optellen bij de eerder gesimuleerde vervangingsvraag (293 000), dan komen we aan een totale arbeidsvraag van 451 000 werkenden. Belangrijk hierbij is dat we in deze simulatie enkel rekening houden met de vervangingsvacatures als gevolg van uitstroom van werkende 50-plussers. Andere vervangingsvacatures (bijvoorbeeld als gevolg van werknemersmobiliteit) brengen we niet in rekening, al kunnen deze de vervullingsproblematiek nog verder aanscherpen. Dat zal des te meer spelen indien de globale arbeidsmobiliteit toeneemt als gevolg van krapte, doordat werknemers relatief sterker komen te staan en makkelijker de stap zetten om van job te veranderen.

Figuur 4.

Te verwachten arbeidsvraag over een periode van vijf jaar op basis van gesimuleerde vervangingsvraag als gevolg van de uitstroom van werkende 50-plussers enerzijds en stabiele netto tewerkstellingsgroei (+ 5,9%) anderzijds (Vlaams Gewest; '04-'09 en '09-'14)

Bron: FOD Economie – Algemene Directie Statistiek – EAK (Bewerking Steunpunt WSE)

De te verwachten arbeidsvraag van 451 000 werkenden voor de volgende vijf jaar stemt overeen met ruim 90 000 te vervullen jobs per jaar. Verder zullen we zien dat de gemiddelde jaarlijkse aanzuivering met schoolverlaters die intreden op de arbeidsmarkt (+78 000 per jaar) zuiver kwantitatief bekeken al onvoldoende groot is om hieraan te voldoen. Bovendien wordt de urgentie na 2014 nog groter als gevolg van een effectieve daling van het aantal 15-24-jarige inwoners (zie hoger). Tot slot nog ter vergelijking, in de periode '04-'09 liep de op deze manier berekende arbeidsvraag op tot 366 000 werkenden of zo een 73 000 per jaar.

Een kans voor kansengroepen?

In de huidige context van vergrijzing van het arbeidsaanbod, het daarmee samenhangende hoge natuurlijke verloop en de aanhoudende arbeidsmarktcrapte verloopt de zoektocht naar personeel vaak moeizaam. Vanuit het standpunt van de arbeidsreserve kunnen we echter ook argumenteren dat deze toenemende druk kansen biedt voor bevolkingsgroepen die momenteel ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt. Het kleiner worden van de (selectie)vijver zou de rekrutering van kansengroepen kunnen stimuleren. Althans, dat is wat we zouden verwachten op basis van de nog steeds zeer ongelijke verdeling van de arbeidsdeelname.

Aan de hand van de werkzaamheidsgraden en -kloven in tabel 1 wordt snel duidelijk waar er nog marge is voor het bevorderen van de arbeidsdeelname. 55-plussers, laaggeschoolden, mensen met een handicap, niet-EU-migranten en alleenstaande ouders vertonen een beduidend lagere arbeidsdeelname dan andere bevolkingsgroepen (zie ook Herremans, Vanderbiesen & Sourbron, 2010). Dat kunnen we afleiden uit de werkzaamheidskloof.¹ Een waarde groter dan 1 wijst op een relatief hogere werkzaamheidsgraad voor de sterkere groep in vergelijking met de kansengroep. Hoe hoger de waarde, hoe groter de achterstand van de kansengroep op het gebied van werkzaamheid. In Vlaanderen is de kloof voor elk van deze kansengroepen groter dan 1. Vooral bij de 55-plussers is de achterstand groot. Met een kloof van 2,40 is de werkzaamheidsgraad van 25-54-jarigen (85,1%) zelfs meer dan twee keer hoger dan bij de 55-plussers

(35,8%). Bij de laaggeschoolden en de mensen met een handicap loopt de kloof op tot 1,5 wat betekent dat de werkzaamheidsgraad van de 'hogergeschoolden'/'zonder handicap' liefst 50% hoger ligt dan bij deze kansengroepen. Voor de niet-EU-migranten en alleenstaande ouders schommelt de kloof rond 1,25.

Ook in Europa hebben de meeste van deze kansengroepen een relatief lagere arbeidsdeelname, met uitzondering van de alleenstaande ouders. Toch is de werkzaamheidskloof in Vlaanderen systematisch groter dan gemiddeld in Europa. Al deze kansengroepen combineren in Vlaanderen een relatief lagere werkzaamheidsgraad dan gemiddeld in Europa met een grotere kloof. Dit toont aan dat er in Vlaanderen nog een grote progressiemarge is om de arbeidsdeelname van kansengroepen op te krikken en de werkzaamheidskloven te dichten.

Internationale migratie wordt vaak aangehaald als een te volgen strategie voor het wegwerken van knelpunten. De instroom van migranten zou inderdaad een bijdrage kunnen bieden, al mogen we niet uit het oog verliezen dat de arbeidsmarktintegratie van migranten nog steeds een pijnpunt is in Vlaanderen. In tabel 1 zagen we reeds dat de achterstand van niet-EU-migranten gemiddeld in Europa nagenoeg weggewerkt is (kloof 1,04), terwijl de ongelijkheid in Vlaanderen zeer groot blijft (kloof 1,27). Bovendien wordt deze kloof nog enigszins gedrukt door het groot aantal 50-plussers met lage werkzaamheid bij de autochtone populatie in Vlaanderen. Beperken we de analyse tot de meest actieve leeftijdsgroep dan wordt de achterstand nog veel

groter. Terwijl 89,5% van de 25-49-jarige Vlamingen geboren in EU aan het werk is, zakt de werkzaamheidsgraad in deze leeftijdsgroep tot slechts 61,9% bij de niet-EU-migranten. Dit komt neer op een kloof van liefst 1,45.

Indien immigratie niet gepaard gaat met een sterkere arbeidsmarktintegratie zal het effect op de globale werkzaamheidsgraad dan ook eerder negatief zijn. Tussen 2010 en 2020 zouden er naar verwachting zo enkele 150 000 meerderjarige niet-Europese migranten in het Vlaams Gewest komen wonen.² In het Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2010 (Herremans et al., 2010) simuleerden we het effect hiervan op de werkzaamheidsgraad. Indien deze migranten in 2020 dezelfde werkzaamheidsgraad zouden hebben als de gemiddelde bevolking dan zou dat 41 000 extra werkenden opleveren. Als we er echter niet in slagen om de nieuwe instroom van migranten aan het werk te krijgen, zal van deze migratie een drukkend effect op de globale werkzaamheidsgraad uitgaan.

In figuur 5 diepen we dit verder uit en vergelijken we de arbeidsdeelname van niet-EU-migranten in de Belgische gewesten en de Europese lidstaten (zie ook Djait, Boussé & Herremans, 2011). De cijfers bevestigen dat de arbeidsdeelname van de niet-EU-migranten in Vlaanderen en België zeer laag is in een Europees vergelijkend perspectief. In 2008 had respectievelijk 52,7% en 48,1% van de niet-EU-migranten van 15 tot 64 jaar in Vlaanderen en België een betaalde baan, tegenover 63,4% gemiddeld in de Europese Unie. In Brussel en Wallonië was de arbeidsdeelname van de niet-EU-migranten

Tabel 1.

Werkzaamheidsgraad bij kansengroepen en werkzaamheidskloven (Vlaanderen en EU-27)

Kansengroepen	Werkzaamheidsgraad (%)		Werkzaamheidskloof ¹	
	Vlaanderen	EU-27	Vlaanderen	EU-27
55-plussers (2009)	35,8	46,0	2,40	1,70
Laaggeschoolden (2009)	52,5	54,7	1,56	1,42
Mensen met een handicap (2002)	45,7	49,6	1,46	1,37
Niet-EU-migranten (2008)	52,7	63,4	1,27	1,04
Alleenstaande ouders (2008)	63,7 (BE)	69,6	1,23 (BE)	1,00

Noot: Niet-EU-migranten: personen geboren buiten de Europese Unie.

Mensen met een handicap: in deze tabel nemen we 2002 als referentie omdat dat het laatste jaar is met Europees vergelijkbare cijfers. Voor Vlaanderen zijn intussen andere definities en actuelere cijfers van toepassing (zie Samoy, 2010).

Bron: Eurostat LFS, FOD economie – Algemene directie statistiek – EAK (Bewerking Steunpunt WSE)

zelfs nog heel wat lager dan in Vlaanderen (respectievelijk 45,6% en 45,3%). Op landenniveau scoren alle EU-lidstaten beter dan België (en Vlaanderen), maar de mate waarin verschilt enigszins. De hoogste arbeidsdeelname werd in 2008 gemeten in Estland en Portugal (respectievelijk 74,7% en 74,1%). Van onze buurlanden scoort Nederland boven het Europees gemiddelde met een werkzaamheidsgraad van 63,8%. Frankrijk bevindt zich daarentegen met 57,2% op de voorlaatste plaats, zij het met nog steeds een aanzienlijke voorsprong op hekkensluiter België (48,1%).

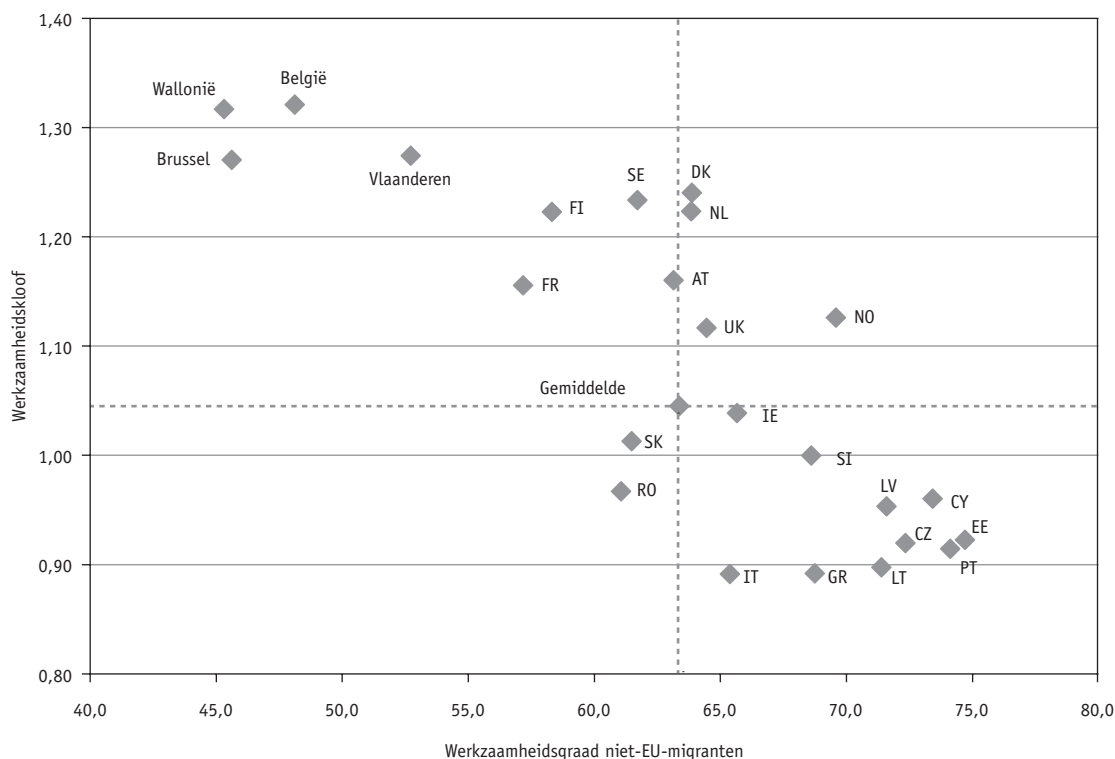
We bekijken in figuur 5 eveneens de werkzaamheidskloven voor niet-EU-migranten. Op basis van deze kloven blijkt dat ook de *relatieve achterstand* van niet-EU-migranten erg groot is in België en de gewesten. Van alle Europese landen in de figuur tekent België zelfs voor de grootste werkzaamheidskloof.

Daarnaast scoren ook Nederland, Zweden, Denemarken, Noorwegen, Finland, Oostenrijk, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk boven het Europees gemiddelde (met een grotere kloof). Het betreft vooral Noordelijke en West-Europese landen. Dit zijn vaak landen waar personen die wel in de EU geboren zijn een vrij hoge werkzaamheidsgraad kennen. Zo bedroeg in Denemarken en Nederland de werkzaamheidsgraad voor personen geboren in de EU respectievelijk 79,2% en 78,1%, wat ruim beter is dan het Europees gemiddelde (66,2%). Deze landen zijn er daarentegen niet in geslaagd om ook de arbeidsmarktpositie van niet-EU-migranten op een vergelijkbaar hoog niveau op te tillen. De achterstand van niet-EU-migranten is er dan ook aanzienlijk.

Aan de andere kant van het spectrum (rechts beneden) concentreren zich een aantal Zuid- en Oost-Europese lidstaten (Griekenland, Italië, Portugal,

Figuur 5.

Werkzaamheidsgraden van niet-EU-migranten en werkzaamheidskloven (gewesten en Europese landen, 2008)

Noot: Niet-EU-migranten: personen geboren buiten de Europese Unie.

Bron: Eurostat LFS, FOD Economie – Algemene Directie Statistiek EAK (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

Cyprus, Litouwen, Tsjechië, Estland, Letland en Slovenië). Deze landen kennen een bovengemiddelde werkzaamheidsgraad voor niet-EU-migranten én een werkzaamheidskloof kleiner dan 1. Dit betekent dat de werkzaamheidsgraad van niet-EU-migranten er hoger was dan bij personen geboren in EU. Deze voorsprong voor niet-EU-migranten kan verklaard worden door de grote vraag naar laaggekwalificeerde arbeid die niet meer ingevuld raakt door kleinere cohortes van in Europa geboren jonge werknemers (OECD, 2010).

Met een diploma in de hand...

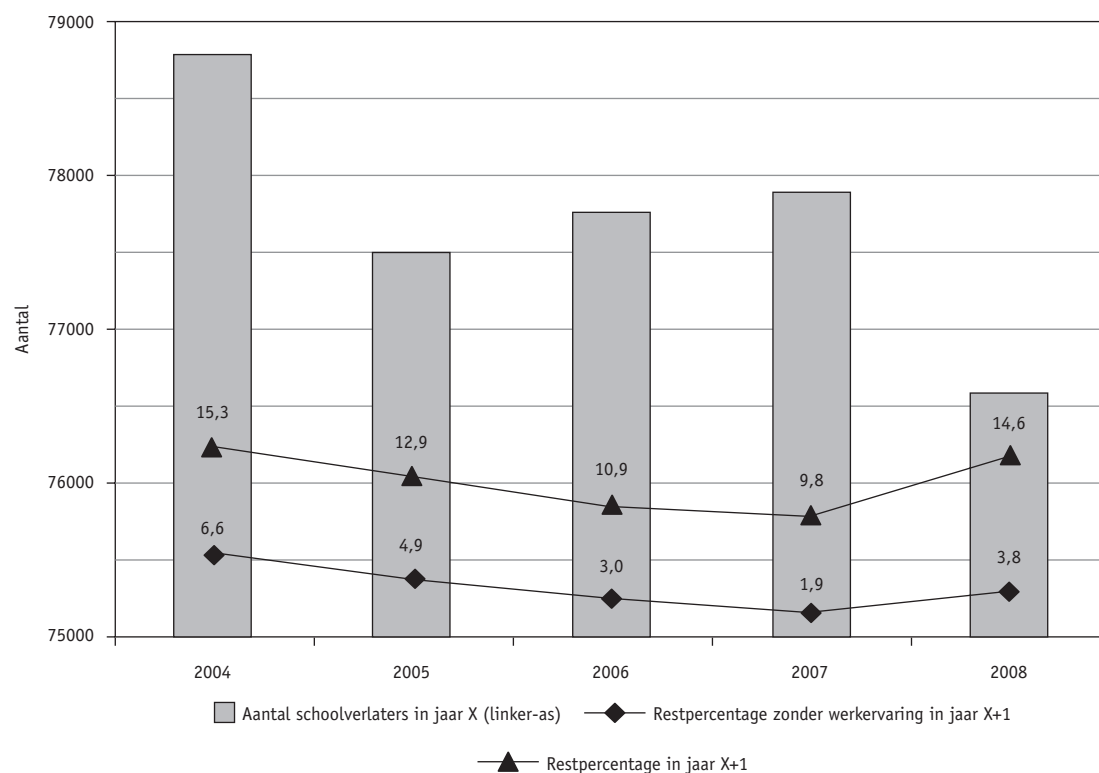
Met de daling van het aantal Vlaamse jongeren in het vooruitzicht vanaf 2014 en de forse stijging van het aantal vervangingsvacatures (zie hoger), wordt de noodzaak om alle jongeren op een intelligente manier klaar te stomen voor de arbeidsmarkt alleen

maar groter. De mate waarin de startkwalificaties van schoolverlaters in overeenstemming zijn met de door werkgevers gevraagde competenties is van grote invloed op de inzetbaarheid en voor een geslaagde matching. Het onderwijs speelt hierbij een niet te miskennen rol, met name als 'toeleverancier' van gekwalificeerde arbeidskrachten.

Om inzicht te krijgen in de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt, maken we gebruik van de schoolverlatersenquête van de VDAB. Bij alle schoolverlaters worden de eerste stappen op de arbeidsmarkt een jaar opgevolgd. Hierdoor krijgen we een beter zicht op de tewerkstellingskansen van pas afgestudeerden en zo ook op de uitstroomrichtingen of studiedomeinen die 'gegeerd' zijn op de arbeidsmarkt.

In 2008, het laatste beschikbare jaar, verlieten nog 76 603 jongeren de schoolbanken (blokjes in figuur 6). Dit is het laagste niveau van de voorbije vijf jaar.

Figuur 6. Evolutie van het aantal schoolverlaters en van het restpercentage werkzoekenden (Vlaams Gewest, 2004-2008)

Bron: VDAB, schoolverlatersenquête (Bewerking Steunpunt WSE)

De daling van het aantal schoolverlaters in 2008 is mogelijk al een gevolg van de financiële en economische crisis die zich in dat jaar steeds sterker aandeed. Indien samen met de conjunctuurdaling ook het vertrouwen in de arbeidsmarkt afneemt, zullen immers meer jongeren geneigd zijn om langer te studeren en zo hun arbeidsmarktintrede uit te stellen.

Van de jongeren die in 2008 de schoolbanken achter zich liet, was een jaar later, in 2009, nog 14,6% op zoek naar een passende betrekking. Dit is het zogenaamde restpercentage (driehoekjes in figuur 6). In figuur 6 zien we dat de dalende trend van de afgelopen jaren duidelijk teniet gedaan werd door de economische crisis. Voor de uitstroomcohort van 2006 bedroeg dit restpercentage 10,9% en een jaar later zelfs maar 9,8%.

Het zogenaamde 'restpercentage' mag echter niet te absoluut geïnterpreteerd worden. De meerderheid had in tussentijd een job uitgeoefend, maar

was op het moment van de meting (een jaar na afstuderen) terug werkloos. Het aandeel schoolverlaters van de uitstroomcohort 2008 die gedurende een jaar ononderbroken werkloos waren, bedroeg 'slechts' 3,8% (ruitjes in figuur 6). Ook in deze cijfers is de impact van de crisis duidelijk, we komen van amper 1,9% in 2007. Het gaat om jongeren die langdurig werkloos zijn en bijgevolg extra aandacht en ondersteuning verdienen om uit de werkloosheid te geraken.

Kijken we op welk niveau de jongeren zich bevinden op het einde van hun schoolloopbaan dan zien we dat, ondanks de globaal minder goede arbeidsmarktvooruitzichten, nog heel wat schoolverlaters laaggeschoold zijn (tabel 2). Onder laaggeschoold verstaan we maximaal tweede graad secundair onderwijs, deeltijds beroepssecundair onderwijs en jongeren die voor leertijd hebben gekozen. In 2008 waren 11 723 pas afgestudeerden laaggeschoold, wat overeenkomt met 15,3% van het totaal aantal schoolverlaters. Dit aandeel is de laatste jaren

Tabel 2.

Schoolverlaters en restpercentage werkzoekenden (globaal en zonder werkervaring), opgesplitst naar studieniveau (Vlaams Gewest)

	Schoolverlaters in 2007 Restpercentage globaal/zonder werkervaring	Schoolverlaters in 2008		
		Aantal	Aandeel	Restpercentage globaal/zonder werkervaring
Maximum eerste graad secundair onderwijs	25,1/3,2	1 625	2,1	37,5/9,9
Leertijd	10,6/0,6	1 443	1,9	15,7/2,8
Deeltijds beroepssecundair onderwijs	26,5/4,4	2 711	3,5	41,8/8,5
Secundair onderwijs tweede graad	22,7/5,2	5 944	7,8	32,7/9,0
Totaal laaggeschoold	22,6/4,2	11 723	15,3	33,4/8,2
Algemeen secundair onderwijs derde graad	9,7/2,5	5 822	7,6	14,1/4,6
Beroepssecundair onderwijs derde & vierde graad	9,5/1,9	14 544	19,0	15,7/3,8
Technisch secundair onderwijs derde graad	9,4/2,1	13 174	17,2	14,0/4,3
Kunstsecundair onderwijs derde graad	17,4/2,9	887	1,2	19,4/6,0
Totaal middengeschoold	9,7/2,1	34 427	44,9	14,9/4,2
Professionele bachelor	5,4/0,5	15 502	20,2	6,7/1,3
Academische bachelor	8,5/2,8	555	0,7	13,3/5,0
Master	4,7/0,9	14 396	18,8	7,1/2,1
Totaal hooggeschoold	5,1/0,7	30 453	39,8	7,0/1,8
Alle schoolverlaters	9,8/1,9	76 603	100,0	14,6/3,8

Bron: VDAB, schoolverlatersenquête (Bewerking Steunpunt WSE)

vrij constant gebleven. Het grootste deel van de schoolverlaters is middengeschoold en heeft maximaal een diploma van de derde graad secundair onderwijs. 34 427 pas afgestudeerden behaalden in 2008 een diploma op dit niveau, wat overeenstemt met 44,9% van de schoolverlaters. De rest, namelijk 39,8% of 30 453 afgestudeerden, had een diploma van de hogeschool of de universiteit op zak.

Het studieniveau bepaalt in sterke mate de kansen op de arbeidsmarkt. Laaggeschoolden tekenden de hoogste restpercentages op. Voor de uitstroomcohort van 2008 was 33,4% van de laaggeschoolde schoolverlaters een jaar later werkzoekend, 8,2% had nog geen enkele werkervaring opgedaan. De midden- en hooggeschoolden deden het beduidend beter op de arbeidsmarkt. Bij de middengeschoolden zat 14,9% een jaar later zonder werk en zocht 4,2% nog altijd naar een eerste betrekking. Bij de hooggeschoolden bedroegen deze percentages respectievelijk 7,0% en 1,8%. De arbeidsmarktprospectieven voor pas afgestuurde hooggeschoolden zijn dan ook veruit het gunstigst.

Geen enkel studieniveau bleef gespaard van de effecten van de economische crisis. Toch zijn er duidelijke verschillen merkbaar. Laaggeschoolden kenden niet enkel de hoogste restpercentages, maar werden ook zwaar getroffen door de crisis. Het restpercentage zonder werkervaring van 8,2% voor de laaggeschoolde schoolverlaters uit 2008 is een stijging van maar liefst 4 procentpunten ten opzichte van dezelfde vergelijkingsgroep een jaar voordien (4,2% voor de uitstroomcohort van 2007).

Wanneer we meer in detail kijken, zien we dat een professioneel bachelorsdiploma de snelste opstap naar de arbeidsmarkt biedt. Van de 15 502 schoolverlaters in 2008 vond slechts 1,3% geen enkele job in het eerste jaar dat ze zich op de arbeidsmarkt aanboden. Dit in tegenstelling tot de academische bachelor waar het restpercentage zonder werkervaring 5% bedroeg. Beide opleidingsniveaus hebben dan ook een verschillende invalshoek. In een professionele bachelor worden studenten in veel sterkere mate voor directe inzetbaarheid op de arbeidsmarkt klaargestoomd, terwijl een academische bachelor eerder gericht is op een verdere doorstroom naar masteropleidingen. Het afzonderlijke diplomaniveau van academische bachelor bestaat bovendien nog niet zo lang en mist dus nog zijn civiel effect. Dit kan

de grote verschillen in de restpercentages verklaren. Ook universitair geschoolden maken een meer soepele overgang van school naar werk (restpercentage zonder werkervaring 2,1%).

Bij de laaggeschoolden bood enkel het volgen van de leertijd goede perspectieven op de arbeidsmarkt. De overstap van schoolbanken naar bedrijfsleven is voor deze jongeren maar een kleine stap doordat ze al heel wat praktijkervaring in een onderneming hebben opgedaan. Desondanks is het aantal schoolverlaters in deze richting de voorbije jaren aanzienlijk gedaald van 2 184 in 2004 (2,8%) naar 1 323 in 2007 (1,7%) en 1 443 in 2008 (1,9%). De andere groepen laaggeschoolden deden het beduidend minder goed met als koploper schoolverlaters die maximaal hun eerste graad van het secundair onderwijs hebben afgerond. Maar liefst 37,5% van deze schoolverlaters in 2008 was een jaar na het verlaten van de schoolbanken werkloos en 9,9% had nog geen enkele werkervaring opgedaan. Bij de schoolverlaters in 2007 lagen deze percentages opmerkelijk lager met respectievelijk 25,1% en 3,2%. Laaggeschoolde schoolverlaters raken met andere woorden minder vlot uit de werkloosheid en de crisis maakt het er – zacht uitgedrukt – niet gemakkelijker op.

Bij de middengeschoolden presteerden enkel de jongeren uit het beroepssecundair onderwijs op het vlak van een eerste intrede op de arbeidsmarkt beter dan gemiddeld. Het merendeel had zijn eerste stappen op de arbeidsmarkt al gezet, en 3,8% had nog geen enkele werkervaring opgedaan. Het (kleine) kunstsecundair onderwijs legt de zwakste scores voor, met een restpercentage zonder werkervaring van 6%. Belangrijker nog is het bovengemiddelde restpercentage van de vrij omvangrijke groep schoolverlaters uit het algemeen secundair onderwijs (ASO). Anno 2008 waren er nog 5 822 jongeren die na het ASO de schoolbanken verlieten (7,6% van alle schoolverlaters) en 4,6% onder hen was na een jaar nog steeds en zonder onderbreking werkloos.

Diepen we dit nog wat verder uit, dan blijkt dat ook binnen de studieniveaus sterk uiteenlopende restpercentages voorkomen voor verschillende studiegebieden. Wanneer we de studiegebieden bij midden- en hooggeschoolden onder de loep nemen, krijgen we een duidelijker beeld van welke

Tabel 3.

Top vijftien van de meest populaire richtingen bij middengeschoolden naar aantal schoolverlaters in 2008 (Vlaams Gewest)

Studiegebied	Aantal schoolverlaters	Restpercentage globaal/ zonder werkervaring
Algemeen secundair onderwijs (ASO3)	5 666 (1)	14,1/4,7
Personenzorg (BSO 3&4)	3 727 (3)	10,0/2,4
Handel (TSO3)	3 313 (2)	17,1/5,7
Personenzorg (TSO3)	2 915 (5)	13,1/4,3
Handel (BSO 3&4)	2 852 (6)	23,4/6,0
Mechanica – Elektriciteit (TSO3)	2 460 (4)	13,0/3,3
Mechanica – Elektriciteit (BSO 3&4)	1 606 (7)	16,7/3,7
Hout (BSO 3&4)	859 (10)	16,6/5,0
Auto (BSO 3&4)	857 (11)	14,0/2,8
Voeding (BSO 3&4)	840 (9)	12,4/2,5
Lichaamsverzorging (BSO 3&4)	812 (14)	12,2/3,6
Beeldende kunsten (KS03)	702 (13)	20,2/6,3
Toerisme (TSO3)	700 (12)	16,4/3,0
Sport (TSO3)	673 (18)	14,1/4,8
Bouw (BSO 3&4)	577 (15)	11,8/2,9
Totaal middengeschoold	34 427	14,9/4,2
Alle schoolverlaters	76 603	14,6/3,8

Noot: De cijfers tussen haakjes geven de rangschikking weer in 2004.

Bron: VDAB, schoolverlatersenquête (Bewerking Steunpunt WSE)

opleidingen populair zijn en of ze garant staan voor een vlotte overgang naar de arbeidsmarkt.

Bij de middengeschoolden zijn algemeen secundair onderwijs, personenzorg (BSO) en handel (TSO) de meest populaire richtingen (tabel 3). Wanneer we kijken naar de rangschikking in 2004 (cijfers tussen haken) zijn er geen noemenswaardige verschuivingen zichtbaar. Studiegebieden die in 2004 populair waren, zijn nu nog altijd in trek bij de jongeren. De populariteit van bepaalde richtingen gaat echter niet altijd samen met een vlotte overgang naar werk. Eerder zagen we al dat de grote groep van ASO-schoolverlaters het relatief moeilijk heeft op de arbeidsmarkt. Daarnaast zien we in tabel 3 ook dat handel nog steeds zeer populair is (op TSO- en BSO-niveau), ondanks de relatief slechtere arbeidsmarktperspectieven. In 2008 bijvoorbeeld voltooiden 3 313 jongeren de opleiding handel op TSO-niveau, maar 17,1% was een jaar na het behalen van het diploma werkzoekend en 5,7% had nog geen enkele job kunnen bemachtigen. Voor de 2 852 schoolverlaters uit de handel op BSO-niveau

liep het globale restpercentage op tot 23,4% en het restpercentage zonder werkervaring tot 6%. De richting personenzorg op BSO-niveau is met 3 727 afgestudeerden de enige 'grote' richting met een bijna gegarandeerde tewerkstelling. Slechts 2,4% van deze schoolverlaters is een jaar lang zonder onderbreking werkloos, de beste score op secundair niveau. Zelfs als we naar dezelfde richting (personenzorg) in het TSO kijken (met 2 915 schoolverlaters) had liefst 4,3% nog geen enkele werkervaring op zak. Voeding daarentegen is de enige richting die zich wat betreft de arbeidsmarktprestaties (restpercentage 2,5%) kan meten met de personenzorg in het BSO. Niettegenstaande deze mooie score is de voeding met amper 840 schoolverlaters echter veel minder in trek.

Wanneer we kijken naar de hooggeschoolden dan zijn de meest in oog springende studierichtingen onderwijs, gezondheidszorg en sociaal-agogisch werk (tabel 4). Bij deze studierichtingen is er sprake van een hoog aantal schoolverlaters en een goede aansluiting met de arbeidsmarkt. Bijna alle

Tabel 4.

Top vijftien van de meest populaire richtingen bij hogeschoolden naar aantal schoolverlaters in 2008 (Vlaams Gewest)

Studiegebied	Aantal schoolverlaters	Restpercentage globaal/ zonder werkervaring
Handelwetenschappen en bedrijfskunde (PBA)	4 509	7,8/2,0
Onderwijs (PBA)	4 160	6,2/0,6
Gezondheidszorg (PBA)	2 223	1,8/0,2
Sociaal-agogisch werk (PBA)	2 096	8,6/1,3
Industriële wetenschappen en technologie (PBA)	1 753	7,6/2,4
Psychologische en pedagogische wetenschappen (MA)	1 458	6,9/1,5
Industriële wetenschappen en technologie (MA)	1 443	4,8/1,7
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen (MA)	1 369	4,9/2,6
Economische en toegepaste economische wetenschappen (MA)	1 358	6,2/2,4
Politieke en sociale wetenschappen (MA)	1 079	10,6/3,1
Handelwetenschappen en bedrijfskunde (MA)	1 055	5,0/1,3
Toegepaste wetenschappen (MA)	825	2,8/1,3
Taal- en letterkunde (MA)	582	9,6/1,9
Wetenschappen (MA)	569	5,8/2,1
Audiovisuele en beeldende kunst (MA)	468	25,2/4,5
Totaal hogeschoold	30 453	7,0/1,8
Alle schoolverlaters	76 603	14,6/3,8

Bron: VDAB, schoolverlatersenquête (Bewerking Steunpunt WSE)

schoolverlaters in deze studiegebieden hadden een jaar na het beëindigen van hun studies een eerste job gevonden (restpercentages zonder werkervaring onder het gemiddelde van 1,8%). Jongeren uit de studierichting sociaal-agogisch werk hadden het anderzijds moeilijker om werk te houden. 8,6% was een jaar na afstuderen werkzoekend, wat opmerkelijk meer is dan bij de richting gezondheidszorg (1,8%). Handelwetenschappen en bedrijfskunde was met 4 509 schoolverlaters de meest populaire richting bij hogeschoolden. Hier was 2% een jaar later nog steeds op zoek naar een eerste job, heel wat beter dan het globale gemiddelde van 3,8%, maar toch iets boven het gemiddelde van de hogeschoolde studiegebieden (1,8%). Vooral het afstuderen met een diploma politieke en sociale wetenschappen of audiovisuele en beeldende kunst leidt tot een moeilijker integratie op de arbeidsmarkt (restpercentages zonder werkervaring respectievelijk 3,1% en 4,5%).

Het is duidelijk dat niet alle studiegebieden even goede perspectieven op de arbeidsmarkt bieden. Als we dan ook kijken naar de verdeling van de

schoolverlaters over de studiegebieden, dan kunnen we concluderen dat de arbeidsmarktperspectieven eerder weinig impact hebben op de studiekeuze. Populaire studierichtingen zoals ASO en handel leveren nog steeds veel schoolverlaters af, ondanks de relatief hoge restpercentages van werkzoekenden. Voor andere studierichtingen, waaronder voeding en de leertijd, zijn de tewerkstellingskansen aanzienlijk, maar is de totale uitstroompopulatie nog steeds beperkt (voeding) of zelfs dalend (leertijd). Het is dan ook in dit kader dat VDAB een nieuw actieplan ontwikkeld heeft waarin jongeren met minder gunstige jobperspectieven vanaf het begin worden aangemoedigd om verder te kijken dan hun eerste beroepskeuze (zie ook Leroy, 2011). Op deze manier kan de aansluiting met de arbeidsmarkt alsnog verbeterd worden en het risico op langdurige werkloosheid gereduceerd worden. Naast deze aanpak van heroriëntatie bij afgestudeerden, moet echter ook verder geïnvesteerd worden in de initiële studiekeuzebegeleiding van jongeren zodat zij een bewuste keuze kunnen maken gesteund op een gedegen kennis van de arbeidsmarktkansen die bepaalde richtingen bieden.

Competenties gezocht... en gevonden?

Heel wat mismatches tussen vraag en aanbod ontstaan doordat de behoefte aan nieuwe competenties als gevolg van technologische ontwikkelingen of andere veranderingen in de productiestructuren onvoldoende beschikbaar zijn bij de beroepsbevolking. Deze mismatches zijn vaak persistent en tijdrovend om bij te sturen (bijvoorbeeld via onderwijs) (ECB, 2002). Dit onderstreept het belang van inzicht en kennis over de vastgestelde veranderingen en toekomstige trends. In deze paragraaf gaan we dieper in op de veranderende vraag naar vaardigheden en bekijken we de te verwachten tendensen inzake arbeidsvraag en -aanbod in Europa.

Competenties aan de vraagzijde

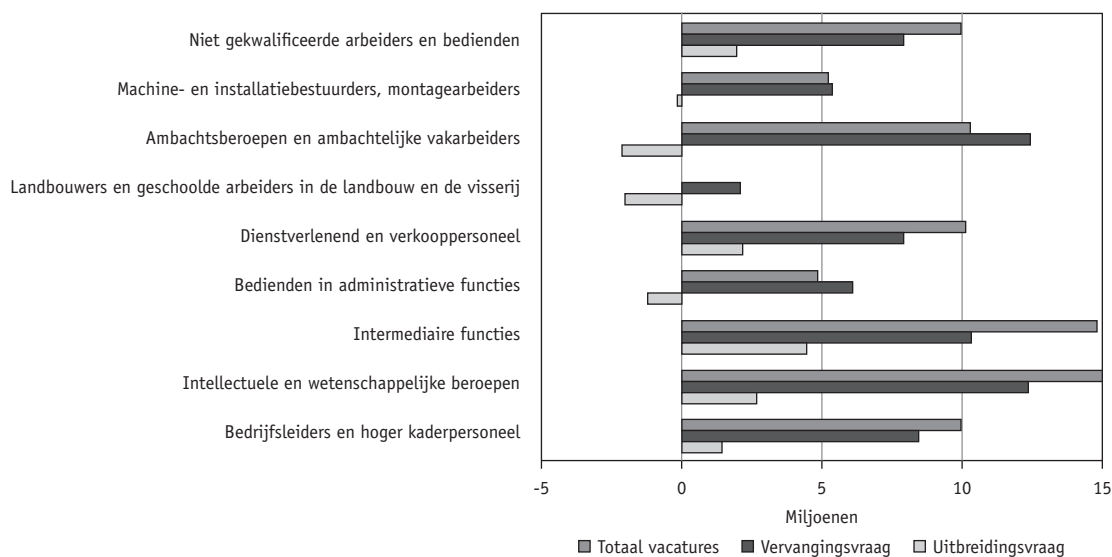
Verandering in de samenstelling van de uitgeoefende beroepen op de arbeidsmarkt kan ook een verandering in de vraag naar vaardigheden teweeg brengen. De verandering in deze samenstelling wordt in sterke mate bepaald door sectorale veranderingen. Toch spelen ook andere factoren zoals globalisatie, technologische en organisatorische veranderingen een

rol (Cedefop, 2010). Goos en Manning (2007) schatten de gevolgen van technologische veranderingen voor de vraag naar competenties in. Zij zien twee dominante theorieën. De eerste theorie, van Katz en Autor (1999), gaat ervan uit dat door de technologische vooruitgang de vraag naar kennisintensieve banen toeneemt ten opzichte van de vraag naar de minst kennisintensieve jobs. De tweede hypothese is afkomstig van Autor, Levy en Murnane (2003) en is meer genuanceerd. Zij stellen dat technologie enkel in staat is om routinejobs te vervangen. Dit zijn jobs die zich in het middensegment bevinden van de looncurve. Vele van de laagstbetaalde jobs daarentegen zijn ter uitvoering van niet-routineuze taken, zoals bijvoorbeeld schoonmaak. Door technologische vooruitgang zal enkel de arbeidsvraag in het middensegment dalen. Men kan hier dus spreken van toenemende polarisatie.

De voorspellingen van Cedefop sluiten aan bij de tweede hypothese. Uit hun cijfers, die weergegeven worden in figuur 7, komt inderdaad naar voor dat het aantal kennisintensieve banen het sterkst zal toenemen, maar dat evenzeer ook het aantal minst kennisintensieve banen zal stijgen. De verwachtingen reflecteren bijvoorbeeld een stijging in uitbreidings- en vervangingsvraag naar niet gekwalificeerde

Figuur 7.

Verwachte evolutie van de arbeidsvraag in de periode 2010-2020 (EU, Noorwegen & Zwitserland)

Bron: Cedefop, 2010

arbeiders en bedienden alsook een stijging in de vraag naar bedrijfsleiders en hoger kaderpersoneel. De banen die gematigd kennisintensief zijn, dit zijn de meer routineuze jobs, zullen daarentegen eerder stagneren. Immers, voor een aantal beroepen binnen deze categorie stijgt de uitbreidingsvraag, terwijl deze daalt voor andere. Zo zullen bedienden in administratieve functies weliswaar worden vervangen, maar zullen er naar verwachting geen bijkomende jobs gecreëerd worden. Er zal met andere woorden geen uitbreidingsvraag zijn. Anderzijds wordt voor het dienstverlenend en verkooppersoneel wel nog een uitbreiding van de tewerkstelling verwacht.

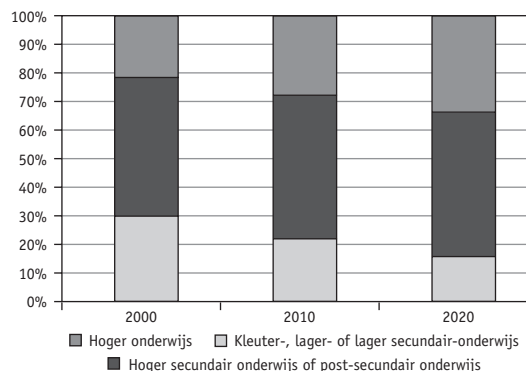
Ondanks de jobpolarisatie en het toenemend belang van laaggekwalificeerde jobs, veronderstelt Cedefop dat de vraag naar laaggeschoolde werknemers toch zal afnemen. Cedefop gaat er immers van uit dat het gevraagde opleidingsniveau de komende tien jaar blijft stijgen. Niet enkel zal de vraag naar hoog- en middengeschoolden stijgen in de gemiddeld tot zeer kennisintensieve jobs, ook zal deze vraag stijgen in jobs die een lage kennisintensiviteit vereisen. Op die manier zullen er steeds minder laaggeschoolden worden ingezet, zelfs indien het gaat om beroepen die weinig kennisintensief zijn.

Competenties aan de aanbodzijde

Zoals in figuur 8 te zien is, gaat het gemiddelde opleidingsniveau van het arbeidsaanbod in stijgende lijn. Deze cijfers van Cedefop, die een voorspelling maken over het hoogst behaalde scholingsniveau van de beroepsbevolking, zijn gebaseerd op enerzijds de bevolkingsvooruitzichten en anderzijds de beslissing om deel te nemen aan scholing of onderwijs. De berekeningen geven aan dat er steeds meer diploma's van het secundair, postsecundair en hoger onderwijs zullen worden behaald (en behaald werden de afgelopen tien jaar). Het aantal mensen met weinig formele scholing (maximaal lager secundair onderwijs) gaat daarentegen in dalende lijn. Deze trend veroorzaakt een relatieve daling van laaggeschoolden en een stijging van de midden- en hooggeschoolden. Een verdere opsplitsing naar leeftijd leert dat het aandeel laaggeschoolden een dalende tendens kent in alle leeftijdscategorieën, terwijl het aandeel hooggeschoolden toeneemt in alle leeftijdscategorieën. Het aandeel middengeschoolden daalt

tot aan 39 jaar en stijgt onder de 45-plussers. Voor de 40-44 jarigen is er een piek in 2010.

Figuur 8.
Verdeling van de beroepsbevolking naar onderwijsniveau (EU-27, 2000-2020)

Bron: Cedefop, 2010

Hoewel deze cijfers ons een globaal beeld geven van het te verwachten onderwijsniveau, is het beeld niet volledig. Formele kwalificaties weerspiegelen slechts gedeeltelijk de menselijke kapitaalstock van onze beroepsbevolking. Met vaardigheden die bijvoorbeeld op de job zijn verworven of op informele wijze werden bekomen, wordt hier geen rekening gehouden. Nochtans is het niet onwaarschijnlijk dat de vergrijzing deze vaardigheden zal beïnvloeden. In de komende tien jaar zal binnen de beroepsbevolking enkel de groep van 45-64-jarigen toeneemen. De groep van 15-44-jarigen zal daarentegen krimpen (zie hoger). Deze vergrijzing van het arbeidsaanbod kan, onder meer door technologische verandering, een veroudering van de vaardigheden van de beroepsbevolking teweegbrengen indien de oudere leeftijdsklassen onvoldoende kunnen bijscholen. Ook kunnen eerder verworven kennis en competenties verloren gaan indien ze te lang niet van onder het stof worden gehaald. Deze risico's staan in schril contrast met de lage participatiegraad in levenslang leren bij 50-plussers.

Het arbeidsaanbod wordt dus gekenmerkt door een toenemende formele scholing, maar wordt tegelijkertijd blootgesteld aan een risico op veroudering van vaardigheden. Op dit risico kan echter worden ingespeeld door kansen te creëren voor 50-plussers om deel te nemen aan levenslang leren.

De (mis)match

Terwijl uit voorgaande secties bleek dat er sprake is van jobpolarisatie, zien we toch een stijging in de vraag naar midden- en hooggekwalificeerden. Goos en Manning (2007) zien hier twee mogelijke verklaringen voor. Enerzijds hoeven kwalificaties voor een bepaalde baan niet constant te zijn over de tijd. Mogelijks zullen de vereisten binnen de job stijgen door een toename van technologiegebruik. Deze verklaring ligt in lijn met de theorie van Katz en Autor (1999). Anderzijds kan er simultaan met de jobpolarisatie een stijging plaatsvinden in de scholingsgraad van het arbeidsaanbod, waardoor meer geschoolde mensen hun heil moeten zoeken in jobs die mindere kwalificaties vereisen. Goos en Manning vinden geen sluitend bewijs voor een van beide theorieën.

Cedefop sluit aan bij de tweede theorie. Uit hun berekeningen van vraag en aanbod voor de komende tien jaar besluit Cedefop dat het aanbod in formele scholing sneller zal stijgen dan de vraag. Dit impliceert dat vele hoog- en middengeschoolden op zijn minst tijdelijk een job zullen uitvoeren waarvoor ze overgekwalificeerd zijn. Door de vorm die zij geven aan hun job kunnen ook de jobvereisten stijgen. In dat opzicht wordt de vraag ook gedeeltelijk bepaald door het aanbod.

Er zal dus een zekere mismatch zijn op de arbeidsmarkt in die zin dat er overkwalificatie zal bestaan in verschillende jobs. Uitspraken over het toekomstige arbeidsaanbod in knelpuntberoepen kunnen we hiermee echter niet doen. Hiervoor hebben we nood aan cijfermateriaal dat naast het formele opleidingsniveau ook aangeeft in welke mate de arbeidsreserve specifieke vaardigheden bezit die nodig zijn om die knelpuntberoepen uit te oefenen.

Wim Herremans

Luc Sels

Michelle Sourbron

Jasmijn Nuyts

Steunpunt Werk en Sociale Economie

Noten

1. Werkzaamheidskloof = werkzaamheidsgraad van de niet-kansengroep ten opzichte van de werkzaamheidsgraad van de kansengroep.

2. Volgens cijfers van de Vlaamse Dienst Inburgering arriveren elk jaar zo een 30 000 meerderjarige nieuwkomers in Vlaanderen en zijn zo een 50% van hen afkomstig van buiten Europa. Volgens de bevolkingsvooruitzichten van het Federaal Planbureau zou de immigratie tussen 2010 en 2020 min of meer stabiel blijven.

Bibliografie

- Autor, D.H., Levy, F. & Murnane, R. J. 2003. The Skill Content of recent Technological Change: An Empirical Exploration. *Quarterly journal of Economics*, CXVIII, 1279-1333.
- Cedefop, 2010. *Skills Supply and Demand in Europe. Medium-term forecast up to 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Djait, F., Boussé, D. & Herremans, W. 2011. *De arbeidsmarktsituatie van migranten en hun nakomelingen in Vlaams en Europees perspectief*. Brussel: Departement WSE/Steunpunt WSE.
- Goos, M. & Manning, A. 2007. Lousy and lovely jobs: The Rising Polarization of Work in Britain. *The Review of Economics and Statistics*, 89(1), 118-133.
- Herremans, W., Braes, S., Sels, L. & Vanderbiesen, W. 2011. Knelpunteconomie in het vizier. Naar een boordtabel over vacatures, arbeidsmarktcraptes en knelpunten. *Over.werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk en Sociale Economie*, 21(1).
- Herremans, W., Vanderbiesen, W., Boey, R. & Braes, S. 2010. *Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2010. De Vlaamse arbeidsmarkt klimt uit het dal*. Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie/Brussel: Departement Werk en Sociale Economie.
- Herremans, W., Vanderbiesen, W., & Sourbron, M. 2010. Kansengroepen op een arbeidsmarkt in crisis. In J. Vranken, S. De Blust, D. Dierckx, A. Van Haarlem (Eds), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2010*, Leuven/Den Haag: Acco.
- Katz, L.F. & Autor, D.H. 1999. Changes in the Wage Structure and Earnings Inequality. In O. Ashenfelter and D. Card (Eds.), *Handbook of Labor Economics*, 3A, 1463-1555. Amsterdam: North Holland.
- Leroy, F. 2011. VDAB-actieplan Geïntegreerd Knelpuntenbeleid. Zoals het arbeidsmarktschoentje hier knelt, knelt het nergens! *Over.werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk en Sociale Economie*, 21(1).
- OECD, 2010. *OECD Factbook 2010. Economic, Environmental and Social Statistics*. Paris: OECD.
- Samoy, E. 2010. *Handicap en werk. Deel I Definities en Statistieken over de arbeidsdeelname van mensen met een handicap (update december 2010)*. Brussel: Departement Werk en Sociale Economie.
- Sels, L., Herremans, W., De Winne, S. & Tielens, M. 2008. *Welke bedrijfstakken kraken onder demografische druk? Een vergelijking Wallonië-Vlaanderen*. Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie.